

Laubert piszący w 1938 r. w podobnym wydawnictwie (*Das Schlesienbuch*) mimo niewłaściwego ujęcia wielu spraw nie pominął milczeniem faktu istnienia na Śląsku ludności polskiej na przestrzeni wieków ani też akcji germanizacyjnej prowadzonej przez władze pruskie.

W ujmowaniu problematyki społeczno-gospodarczej uwidoczniły się także określone intencje. Z przytoczonych wywodów wynika np., że Śląsk od początków rządów pruskich przeżywał ciągły rozwój gospodarczy. W parze z tym następował niemal permanentny wzrost dobrobytu ludności. Mimochodem jedynie wspomina się o nędzy tkaczy śląskich w XIX w. W tej pochwale władzy pruskiej nie mogły się znaleźć te wszystkie momenty, które charakteryzowały okres przejścia od feudalizmu do kapitalizmu. Pominęto więc milczeniem wszystkie wstrząsy łączące się z tymi przeobrażeniami. Nie wspomniano o konfliktach społecznych tego okresu charakteryzującego się różnego rodzaju buntami czy powstaniem ludu śląskiego, pominęto milczeniem sprawę zacofania gospodarczego Śląska i upośledzenia tej prowincji w stosunku do innych okręgów niemieckich w okresie rozwiniętego kapitalizmu.

Na uwagę zasługuje jeszcze jeden charakterystyczny moment. Autorzy omawianej książki starają się nadać niektórym artykułom pozory naukowości. Zaostrają je w mapy, wykresy oraz w przypisy. B. v. Richthofen powołuje się zaś na specjalnie wybrane opinie naukowców polskich i czeskich starszego pokolenia, aby nadać pozory prawdziwości swoim twierdzeniom. Przytacza np. zdanie prof. Aleksandra Brücknera z 1932 r. na temat kultury łużyckiej (s. 23), „zapomina” równocześnie o nowszej literaturze naukowej opartej na bogatym materiale archeologicznym.

Nie ulega wątpliwości, że całe wydawnictwo nosi charakter propagandowy. Naukowcy, którzy oddali swe usługi na rzecz rewizjonizmu, w sposób świadomy przystosowują historiografię do aktualnych koncepcji politycznych. *Unser Schlesien* jest tego dowodem.

J. Pabisz, F. Biały

J. F. G. Goeters, LUDWIG HÄTZER (CA 1500—1529). SPIRITUALIST UND ANTITRINITARIER, EINE RANDFIGUR DER FRÜHEN TÄUFERBEWEGUNG (Quellen u. Forsch. z. Reformationsgesch., hrgb. v. Ver. f. Reformationsgesch., XXV, s. 160, Güttersloh 1957).

Jest to na ogół sumienna i gruntowna dysertacja doktorska przedłożona na uniwersytecie w Zurychu w r. 1955. Autor jest wprawdzie daleki od dostrzegania podłoża klasowego, na którym rozwijał się radykalny odłam reformacji, traktuje jednak ruch anabaptyjski *sine ira et studio*, a nawet z pewną sympatią toleranta i humanisty wzdrygającego się na myśl o męczeńskiej śmierci setek uczciwych i wysoce ideowych ludzi za same tylko ich przekonania. Postać Ludwika Hätzera Goeters może niezupełnie słusznie określać jako marginalną w ruchu anabaptyjskim. Häzter, człowiek wykształcony (wbrew wątpliwościom Autora posiadał doktorat¹), po którym pozostała bogata spuścizna pisarska, już przez to samo zasługuje na uwagę we wczesnym ruchu anabaptyjskim, który mając zasadnicze oparcie w masach rzemieślniczych i chłopskich, przyciągał tylko pewną ilość inteligencji miejskiej.

Hätzter, urodzony około r. 1500 w Bischofszell, po studiach na uniwersytecie w Bazylei działał w Zurychu i Augsburgu, pozostając długi czas pod wpływem Zwin-

¹ Por. *Quellen z. Gesch. d. Wiedertäufer*. V: Bayern, 2. Abt., hrgb. v. K. Schornbaum, Güttersloh 1951, s. 11.

glię i Oecolampada. Nie wcześniej jak w r. 1526, zaprzyjaźniwszy się w Strasburgu z Janem Deckiem, zbliża się do anabaptystów. Odtąd rozpoczynają się jego lata tułaczce. W r. 1527 spotykamy go — raczej epizodycznie — w Wormacji, później w różnych miejscowościach Niemiec południowych, na ogół jednak tak odnośnie do r. 1526, jak 1527 Goeters nie zdołał zebrać materiałów do odtworzenia pełnego itinerarza Ludwika Häztera. Podkreśla też, że owe lata stanowią w życiorysie pewną lukę. Dopiero pod koniec 1528 r. posiadamy więcej wiadomości o omawianej postaci. Uwężony w Konstancji w początkach r. 1529 zostaje stracony.

Häzter był to człowiek typowy dla epoki, niesłuchanie ruchliwy, pełen sprzeczności wewnętrznych i przerzucań się z kierunku do kierunku. Nie może go też na tle wrzenia umysłowego owych czasów dyskwalifikować intelektualnie fakt, że od krytyki chrztu, a nawet od antytrynitaryzmu, przy których to tezach zdawał się wychodzić z założeń racjonalistycznych, przechodzi do skrajnego spirytualizmu. W ocenie ludzi ówczesnych musimy pilnie wystrzegać się przeceniania racjonalistycznych przesłańek krytyki dogmatów, podnoszonej przez lewicę reformacyjną.

Mimo w pewnym sensie typowości Häztera monografia jego nie zasługiwałaby na bliższą uwagę w czasopiśmie poświęconym przede wszystkim historii Śląska, gdyby nie fakt, że życiorys wspomnianego reformatora da się uzupełnić nie znanym Autorowi epizodem. Oto w r. 1527 w Legnicy, w dobie organizowania tam przez Fryderyka Legnickiego uniwersytetu, pojawia się w kręgu miejscowych reformatorów nie oznaczony bliżej doktor Ludwik², według wszelkiego prawdopodobieństwa identyczny z Häzterem. Za tego rodzaju identyfikacją przemawia szereg argumentów. Fryderyk Legnicki w swoich staraniach o organizację uniwersytetu nie ograniczał się bynajmniej do kontaktów z Wittenbergą, ale równie żywo znosił się on także ze Strasburgiem (Butzer), jak z Zwinglim i jego otoczeniem w Zurychu³, przy czym trzeba dodać, że Oecolampadus był z Ludwikiem Häzterem szczególnie blisko do końca jego życia. Tak więc jest zupełnie prawdopodobne, że w Zurychu zwrócono księciu uwagę na osobę doktora Ludwika. Druga znamieną okoliczność to fakt, że wydawca pism Häztera z czasów zuryskich, Froschower (Simprecht), osiadł w Legnicy⁴. Dalszym faktem, który należy tu zacytować, to wędrowka Häztera przez Niemcy w otoczeniu Hutta, który dowodnie był na Morawach i na Śląsku⁵. I wreszcie rozporządzamy znamienym świadectwem Schwenkfelda, że znał zarówno Hutta, jak Häztera, jadł z nimi i pił⁶. Warto podkreślić i to, że skrajność nastrojów spirytualistycznych kręgu legnickiego i wybitna rola, jaką w tym kierunku odgrywał „doktor Ludwik“, odpowiada całkowicie charakterystyce kierunku myśli Häztera w ostatnich latach życia, wnikliwie opracowanych przez Goetersa.

Ostatecznie trzeba więc przyjąć, że jak szereg innych ludzi jego pokroju Häzter liczył, iż znajdzie przytułek w organizującym się dalekim środowisku legnickim. Dojście do głosu na Morawach i na Śląsku rewolucyjnych dążeń Hutta i ostre represje Ferdynanda II zmusiły, jak wiadomo, Fryderyka Legnickiego do wydalenia z księstwa również i dalekich od huttowskiego chiliizmu „niespokojnych duchów“, co zresztą pociągnęło za sobą katastrofę młodej uczelni. Häzter, ścigany

² A. Sam m t e r, *Chronik v. Liegnitz*, II, Liegnitz, s. 158 nn.

³ *Ibid.*, s. 169—170; G. K o f f m a n e, *Eine schles. Universität in d. Reformationszeit* (Corr. Bl. d. Evang. Kirche in Schles., 1883, II, s. 34—38).

⁴ G. K o f f m a n e, *Die Wiedertäufer in Schlesien* (*ibid.*, 1884, III, s. 40).

⁵ *Quellen z. Gesch. d. Wiedertäufer*, II: Markgraftum v. Brandenburg (Bayern, I. Abt.), hrgb. v. K. Schornbaum, s. 41—42, Leipzig 1934 (zeznanie Hansa Hutta z r. 1527).

⁶ K. E c k e, *Schwenkfeld, Luther und d. Gedanke einer apostolischen Reformation*, Berlin 1911, s. 205.

zresztą z dawna przez mieszczaństwo Augsburga, wrócił do Szwajcarii — w ramiona śmierci. Trzeba jednak podkreślić, że związki Hätzera z Legnicą rzucają ważne światło na tamtejsze środowisko reformacyjne. Nieobojętne są też dla dziejów późniejszego okresu reformacji na Śląsku, a w pewnym stopniu i na innych ziemiach polskich, jego tezy antytrynitarskie⁷.

Ewa Maleczyńska

V. Klemm, BAUERNBEWEGUNGEN DES 16. JAHRHUNDERTS IM MARKGRAFTUM OBERLAUSITZ (Létopis Instituta za Serbski Ludospyt, Rjad B, Históriski Létopis, zwjazk III, 1, 1958, s. 26—62).

Zagadnienie walki klasowej chłopów w Górnych Łużycach w XVI w. należy do stosunkowo dokładnie opracowanych problemów dziejów wsi górnołużyckiej okresu późnego feudalizmu i cieszy się wciąż nie słabnącym zainteresowaniem historyków. W burżuazyjnej historiografii niemieckiej i serbołużyckiej sporo miejsca poświęcali mu w swoich pracach dotyczących przeszłości wsi górnołużyckiej badacze tej miary, co H. Knothe¹ i R. Jecht², nie licząc pomniejszych³. Cenne, bo oparte na nowych, dotąd nie znanych materiałach archiwalnych oraz na nowych założeniach metodologicznych, uwagi wnoszą niemieccy historycy marksiści, W. Boelcke⁴ i E. Palm⁵, a przede wszystkim ostatnio V. Klemm w recenzowanej pracy.

V. Klemm wyróżnia w ruchach chłopskich w Górnych Łużycach w XVI w. następujące okresy natężenia: 1. lata wojny chłopskiej w Niemczech; 2. lata 1539—1540; 3. lata sześćdziesiąte; 4. lata dziewięćdziesiąte. Charakterystyczne jest, że pokrywają się one mniej więcej z chronologią wystąpień chłopskich w Czechach i na Śląsku. Na Śląsku np. szczytowe lata walki klasowej chłopów w ciągu XVI w. przypadają na okres wojny chłopskiej w Niemczech, lata czterdzieste, sześćdziesiąte i przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Nasilenie walk chłopskich w Górnych Łużycach jest więc odbiciem szerszego procesu przebiegającego na znacznie większym terenie niż ten mały kraj.

W swoich rozważaniach Autor nie ogranicza się do omówienia ruchów chłopskich w jednej tylko kategorii dóbr feudalnych, ale traktuje o nich zarówno w majątkach szlacheckich, jak i duchownych, oraz świeckich, starając się przy każdym wystąpieniu wskazać na jego bezpośrednie i pośrednie przyczyny. Wydaje się jednak, że

⁷ J. F. G. Goeters, op. cit., s. 145—146.

¹ Por. przede wszystkim H. Knothe, *Die Stellung der Gutsuntertanen in der Oberlausitz zu ihren Gutsherrschaften von den ältesten Zeiten bis zur Ablösung der Zinsen und Dienste* (Neues Lausitzisches Magazin — skrót: NLM — 1885, s. 244 i n.); tenże, *Geschichte der Herrschaft Hoyerswerda* (Archiv für Sächsische Geschichte, t. X, 1872, s. 274).

² Por. np. R. Jecht, *Urkundliche Nachrichten über G. Emmerich* (NLM, 1892, s. 120).

³ Por. np. W. P. Fuchs, *Akten zur Geschichte des Bauernkrieges in Mitteldeutschland*, Jena [1942], s. 900 i n.; G. Korschelt, *Geschichte von Oderwitz* (NLM, 1867, s. 347 i n.); J. C. Peschel, *Geschichte von Kemnitz, Zittau 1861*, s. 100 i n.; F. G. Richter, *Geschichte der Herrschaft Pulsnitz*, Pulsnitz 1804, *passim*, itd.

⁴ W. Boelcke, *Zur Lage der Oberlausitzer Bauern vom ausgehenden 16. bis zum ausgehenden 18. Jahrhundert* (Létopis Instituta za Serbski Ludospyt, Rjad B, zwjazk 1, 2, 1955, s. 71—72); tenże, *Bauer und Gutsherr in der Oberlausitz*, Bautzen 1957, s. 81—82.

⁵ E. Palm, *Beiträge zur Geschichte des Klassenkampfes des Oberlausitzer Landvolks zur Zeit des Spätfeudalismus* (Létopis..., Rjad B, zwjazk I, 1, 1953, s. 43—44).